

Türkiyede İslav Muhacirleri ve Kazaklar Etrafında Bazı Kaynaklar

Mehmet ERÖZ

— I —

Bu yılın son konuşmasını ben yapacağım.

Önce şunu söyleyeyim. Bu konuşmam, bir konuşma veya konferans değildir. Yalnız bir konu ile ilgili kaynakları tanıtmaya ve nakletmeden ibarettir.

Biliyorsunuz : Sosyal araştırmacılık, bir laboratuvara muhtacdır. Burada ilgili mevzu hakkında bir "Bibliographie — Bibliyografya, Kitabi-yat" a sahip olmakla elde edilir. Ayrıca aktüel konular için yerinde görme, görüşme ve inceleme de bu laboratuvarın vasıtaları içinde sayılır.

Bu ders yılı başında Prof. Fındıkoğlu'nun İslav Kazakları ve Malakanlar hakkındaki konferansını dinledik. Bu mevzulara dair bibliyografik kaynaklar yok gibidir. Eldekiler ise çok yenidir.

Yalnız bu yeni kaynakların bulunduğu gazete ve dergiler kolayca ele geçmez. Bazılarının nüshaları hususi ellerde. Size dolayısıyla "Sosyoloji Konferansları" serisinde bu kaynakları olduğu gibi nakletmekle bir hizmet ifa edebileceğimi zannediyorum.

Türkiyede 300 - 100 yıllık mühacir olan bu İslavlar hakkında her halde eski kaynaklar bulunmalı. Belki Arşivimizde vardır. Evliya Çelebi zamanında Rusların mühacereti henüz vukua gelmemişti. Bazı zevat İslav neşriyatından faydalanılacağını söylüyor. Şimdilik bu vukuf, bizim için imkânsızdır. En eski olarak Tanzimat sonlarında neşredilen "Salname" ler akla geliyor. Bu kaynağın yoklamasını ileriye bırakacağız.

— II —

Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Mümtaz Turhan, ilk defa 1954 de Kars Vilâyetindeki Malakan'ları tedkik etmiştir. Bu tedkikin mahsulü henüz neşredilmemiştir. Yalnız daha umumî bir konu içinde bu Ruslardan şu şekilde bahsediyor:

Rusya'dan hicret eden guruplardan birisi Kuban Kazak'larıdır. Bunlar kendi ifâdelerine nazaran 280 sene evvel Türkiyeye gelmişlerdir. O vakitten beri Manyas gölü kenarında Kocagöl'de oturmaktadırlar. Rusya'da iken tatlı su balıkçılığı yaparlarmış. Burada yazları ziraat ve bağcılıkla, kışları da göllerde balıkçılıkla meşgul olmaktadır. Bunlara ait tedkikleri bir monografide toplayıp neşretmeyi düşünüyorum .

Bu gurupta vukua gelen kültür değişmelerini tedkik ederken bundan 30 sene evveli (1925) zinebde olarak alınmıştır. Bunun sebebi bugün tesbit edilebilen değişmelerin büyük bir kısmının bu tarihte köye gelmeye başlayan Türklerin buraya yerleşmesinden sonra meydana gelmiş olmasıdır. Aynı zamanda bu iki guruba mensup fertlerin kültür değişmeleri hususunda verdikleri malûmatı karşılıklı olarak kontrol etmek böylece mümkün olabiliyordu.

Bu gurupta husule gelen değişmeler şöylece hülâsa edilebilir: dinî sahadada yasak ve âdetlerin gevşemesi. Evvelce sekiz göbekten aşağı evlenilmezken şimdi beş göbeğe kadar müsaade edilmektedir. Bunun gibi, eskiden sabah akşam kiliseye gitmek âdetken buna şimdi yalnız yaşlılar riayet etmektedir. Diğerleri ancak pazar günleri gidiyorlar. Kadınlar bu hususta daha muhafazakâr görünüyor. Yaşayış tarzları, ev ve ev mefruşatı değişiyor. Pek az olmakla beraber evlerin cepheleri kasaba evlerine göre yapılmaya başlanmıştır. Eskiden şilte, yatak bilmezlerken bunu Türklerden öğreniyorlar. Bugün yatak kullanmaya başladıkları gibi karvoya da almağa başlamışlardır. Yıkama için hususî bir yer (hamam), dikiş makinesi köye giriyor. Erkek elbiseleri (yalnız güvey müstesna) tamamile değişiyor. Yemeklerde bazı yeni gıda maddeleri kabul edilmek suretile bir değişiklik oluyor. Bu arada zengin bazı aileler Türk yemeklerini pişirmeyi öğrenmişlerdir. Türklerin gelmesiyle birlikte köye berber, terzi, demirci, araba tamircisi, nalbant, kunduracı, marangoz, bakkal, kahveci gibi meslekler de giriyor. Bu arada sıhhî attitüdüleri, hastalığı tedavi usulleri de değişiyor. Şimdi kasaba ve büyük şehirlere tedavi için gidilmektedir.

Rus menşeli ikinci gurup Malakanlardır. Bunlar Kars'ın Arpaçay kazasına yakın ve ona bağlı bulunan Zührap ve Ardeçiler köylerinde yaşa-

mağtadırlar. 1880 tarihinde buraya yerleşmişlerdir. Malakanlar kendi aralarında dinî bakımdan iki esas guruba ayrılmaktadırlar. Bunlardan biri Ortodoks Hıristiyanlıkla Yahudiliğin - belki biraz da Müslümanlığın tesirlerini de ihtiva etmek üzere - bir terkibinden ibaret Sebastiyani denilen bir mezhebin mümessilidir. Diğeri ise bu terkiye garip bazı unsurlar ilâvesile meydana gelen bir mezhebi temsil eden Prigonlardır. Bu sonuncu gurup mütemediyen tâlî guruplara ayrılmakta ve birleşmektedir. Her bakımdan alâka çekici bir hayat süren bu Malakanlara ait tetkikleri de bir monografide neşretmek niyetindeyim.

Bu gurupta meydana gelen değişmeler bundan evvelki guruptakilere çok benzemektedir. Burada fazla olarak dinî gurupların değişen kanaat ve şahsî münasebetlere göre ayrılıp birleşmeleri veya yeniden teşekkül etmeleri gibi bir kültür tezahürile karşılaşmaktadır. Bu gurupta da dinî yasak ve ibadetler çok gevşemiştir. İddia edildiğine göre evvelce sırf dinî bakımdan yasak edildiği için içki ve sigara içilmezken bugün bilhassa gençler arasında çok yaygındır. Bu gurupta da evvelce dört göbeğe kadar evlenme yasağı şimdi ikiye inmiştir. (Yani amca ve teyze çocukları evlenebilmektedirler.) Gençler ibadethanelere artık rağbet etmemektedirler. Bu köyde oturan ve daha evvel bunların içinde uzun müddet yaşamış bulunan Türklerin ifadesine göre, bunlar da evvelce silte, yatak bilmezken şimdi tahta karyola kullanılmaktadırlar. Burada da erkek kıyafetleri tamamen değişmiştir. Kadınlar kendilerine has kıyafetlerini hâlâ muhafaza etmektedirler. Bazı Türk yemeklerini benimsemişlerse de eski itiyadları hâkimdir. Bunların da sıhhat ve hastalığa karşı davranışlarında büyük bir değişiklik vardır. Ciddî hastalıklarda derhal doktora müracaat edilmektedir.”

— Mümtaz Turhan : Kültürde Değişen ve Değişmeye Mukavemet Eden Unsurlar, 1956 İst. Üniversitesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, C. I, Sf. 78 —

— III —

Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Hilmi Ziya Ülken 1955-1956 yılında birkaç asistanı ile Manyas'daki Kocagöl köyünde iskân edilmiş Kazakları incelemiştir:

“Köyde esaslı geçim tarzı balıkçılık ve bunun yanında ziraattir. Erkekler Manyas gölünde, fakat daha çok (Beysşehir gölü gibi) uzak yerlere giderek balık avlamaktadırlar. Gerek Manyas'ta, gerek gittikleri

yerlerde başka tüccarların hesabına çalışarak tuttıkları balıktan bir miktar kâr almaktadırlar. Gurbete gitme mevsimi sonbahardan ilkbaharın sonlarına kadar sürmektedir. Marmara ve Karadeniz kıyılarına, Türkiye'deki bütün göl ve nehir kıyılarına giderler. En çok gittikleri yerler Söke, Çıldır, Enez ve Akşehirdir. Çocuklu olmayan kadınlar da balık yarmak, erkeklerine hizmet etmek için aynı yerlere gitmektedirler.

Ziraatle, tarla ve bahçelerin ekimile daha çok kadınlar uğraşmaktadır. Köyde halkın % 70'inin kendi arazisi vardır. En küçük arazi 15-20 dönümden başlar; en büyük toprak sahipleri ise 1000 dönüm civarında araziye sahip olanlardır. Hiç arazisi olmayanlar çobanlıkla, ortakçılıkla (başkalarının tarlalarında çalışarak emeği karşılığında para almakla) veya sırf balıkçılıkla geçinirler. Köyde ayrıca geniş otlaklar da vardır. Bunlar bütün köye aittir. Ve köylünün ihtiyacını karşılayacak miktarda kocabaş hayvanın beslenmesini temin eder.

En çok yetiştirilen mahsuller fasulye, mısır, ay çiçeğidir. Kışın göl taşıdığı için, sular çekilince toprak fasulye ve mısır ekimine çok elverişli bir hale gelmektedir. Bunların yanında, arpa, yulaf ve bakla da ekilmektedir. Bahçelerde ise her çeşit sebze, yazın bilhassa bol miktarda kavun, karpuz yetiştirilmektedir. Sulama için gölün suyundan faydalanırlar.

Elde edilen mahsulün ihtiyacı karşılayacak kadarı köy içinde sarfedilir. Fazlası en yakın kasabalarda, Gönen (köye mesafesi 35 km. dir), Bandırma (30 km.) ve Manyas (20 km.) kurulan pazar ve panayırda satılır. Köylüler kendi mahsullerini buralarda satıp karşılığında kumaş, manifatura eşyası, tabak-çanak, şeker, tuz, pirinç ve şarap alırlar. Bilhassa şarap köyde çok sarfedilir. Kadın, erkek hepsi hergün yemeklerde şarap içerler. Düğün v.s. merasimlerde şarap sarfiyatı daha da artmaktadır.

Ayrıca her pazar günü köy içinde bir (pazar) kurulmaktadır. Bu pazara civar köylerden ve kasabalardan gelenler olur. Köylüler daha odun, kuru yemiş, pirinç, bulgur v.s. gibi kuru zahire, kasabadan gelenler ise bilhassa kumaş getirirler. Burada alış veriş para karşılığında yapıldığı gibi, bazan eşya mübadelesi şeklinde olmaktadır: Bu ikincisi istenilen mah en ziyade fasulye ile değiştirerek yapılmaktadır.

Eski Kazak köyü 170 haneden ibarettir. Ayrıca köyün kuzey batısına doğru yeni yerleştirilmiş 40 hane kadar da Türk ailesi vardır ki bunlar köyün yeni bir mahallesini teşkil ederler. Kazakların evleri gölün

kıyısına paralel olan bir ana sokakla, buna dik olarak inen iki sokak üzerine sıralanmıştır. Evler bir katlı ve kerpiçtir. İççe geçen iki veya üç odadan ibarettir. (Odalar birbirine kapı ile bağlıdır ve bir sıraya uzanır) Dam tuğladan, tavan tahtadandır. Duvarlar içten beyaz toprakla sıvanmıştır: Bu sıva henüz yaşken üzerinden parmakla geçilmiş, böylece kuruduğu zaman, süslü bir şekil alması sağlanmak istenmiştir. Döşeme topraktır: Bunun için evvelâ üzeri hasırdan örülmüş örtüler, sonra kilimlerle örtülmüştür. Bu hasır ve kilimleri civar köylerdeki göçmenlere dokutmaktadırlar. Ev eşyası karyola, masa, dolaplar, bir-iki sandalye, üstü renkli basma kumaşlarla kaplanmış tahta bir sedir ve yastıklardan ibarettir. Her evde, evin bir odasında ısınmayı sağlamak için yapılmış hususi ocaklar vardır. Bu ocakları kendileri yapmaktadırlar (Tuğladan yapılıyor ve üzeri toprakla sıvanıyor). Yakacak olarak odun kullanılmaktadır.

Mutfak eve bitişiktir veya bahçenin ayrı bir tarafındadır; kapısı da ima ayrıdır. Mutfakta da ayrıca bir ocak vardır ve bu aynı zamanda ekmek pişirmek için fırın olarak kullanılmaktadır. Mutfağın yanında kışlık zahireyi saklamak üzere ambar olarak kullanılan ayrı bir oda daha bulunur. Zahire çok büyük sebepler içinde saklanır (Bu sepetleri Çingenelelere ördürüyorlar).

En çok yedikleri yemek balık (bilhassa balık çorbası), fasulye, pilâv ve hamur veya undan yapılmış çeşitli çorbalarıdır. Daha çok masada, nâdiren yerde oturarak yemek yerler. Herkesin ayrı bir tabağı, çatal ve kaşığı bulunur. (Bunu kaydetmemizin sebebi göçmen ve Türk yerli köylerinde daha çok yerde ve sini üzerinde yemek yemenin adet oluşundandır. İçme suyu olarak gölün suyunu kullanmaktadırlar.”

— Hilmi Ziya ve Ayda N. Tanyeli: “Göçmen Bölge Monografisi” adlı tekdik içinde, Kocagöl Köyü, Sf. 147-148, Sosyoloji Derg. Sayı: 10-11, 1955-1956 —

— IV —

Erzurum Üniversitesi Köy Sosyolojisi Asistanı Orhan Türkoğlan 1960-62 arasında Doktora konusu olarak Kars Malakanlarının sosyal organizasyonunu ele almıştır. Bu 183 sahifelik etüd yakında neşredilecektir. Eserin bir kopyası Enstitü arşivinde bulunuyor.

— V —

Dr. O. Türkdöğän'in tez müdafaasında bulunan İktisat Fakültesi Sosyoloji doçenti Dr. C. O. Tütengil, Malakanlar'dan ve bu tezden bahsedenden bir makalesini bir İstanbul gazetesinde neşretmiştir. Gazetecilik Enstitüsü "Anket ve Araştırma Merkezi"ndeki kupürler arasından elde ettiğimiz bu yazıyı da size takdim ediyorum :

Geçenlerde gazetelerimizden birinde yer alan aşağıdaki haberi okuyanlara yazımızın başlığı belki de bir başka göçü hatırlatacaktır. "Kazaklar Rusya'ya göçe hazırlanıyor" diye özetlenebilecek olan haber şudur: "Dört asır önce göç ettikleri Rusyaya dönmek için bir süre önce ilgililere müracaat eden Manyaslı Kazaklar, bir haftaya kadar hareket edeceklerdir.

Manyas gölü kenarındaki Kocagöl köyünde ikamet eden, ancak birbirleri ile evlenemeyecek durumda yakın akraba vaziyetine giren ve bu yüzden Rusya'ya dönmeyi kararlaştıran Don Kazaklarının pasaport işlemleri tamamlanmıştır. Mahsullerini paraya tahvil eden 1080 Kazaktan 1060'ı Rusya'ya gidecek, kalan 20 si ise hür dünya memleketlerine göç edecektir."

Olay gelişse dursun, biz, bu haberin yeniden canlılık kazandırdığı Malakanlar'ın dönüşü üzerinde durmak istiyoruz. Kars ilinin Yalınçayır, Atçılar ve Çalkavur köylerinde oturan, sayıları yaklaşık olarak 1600'ü bulan Malakanlar, yüzyıldan beridir üzerinde yaşadıkları topraklarımızı terkederek Rusya'ya dönmüş bulunmaktadırlar. Muhafazakâr düşünceleri yüzünden Çarlık Rusyasını terkedenden bir cemaatin Komünist Rusyaya kendi isteği üzerine dönmüş olması olayı düşünülmeğe değer.

Önce, ilim cihazımızın bu konu karşısındaki durumunu belirtmeliyiz. Dağınık makaleler dışında ciddi bir araştırma mevcut değildir ve ya henüz yayınlanmamıştır. Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Asistanı Orhan Türkdöğän'in "Malakanlar Köyü Sosyal Organizasyonu" adlı doktora tezi çalışması bu konudaki biricik kaynak olmaktadır. En kısa zamanda yayınlanmasını yürekten dilediğimiz bu çalışmasında Dr. Orhan Türkdöğän konuya belli başlı üç ayrı açıdan (a, Bir köy monografisi, b Etnolojik bir araştırma c. Azınlık karakteri gösteren bir cemaatteki sosyal değişimler) bakmaktadır. Üçüncü açının bir kaç ay önce Malakanların Türkiyeden ayrılmalari üzerine ne kadar önem kazandığını belirtmek fazla olur.

Teze konu olarak seçilen “Malakanlar Köyü Sosyal Organizasyonu” çeşitli özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Tezin adı “Malakanlar Köyü”nün varlığını bize düşündürmekte ise de söz konusu edilen, köy yayıncılığı içindeki bir cemaatin sosyal organizasyonudur. Bu cemaatin Türkiye’ye gelişi kadar Türkiye’yi terkedişide, haklı olarak, konuya duyulan ilgili arttırmaktadır. İlk defa Türkiye’ye göç ettikleri 1880 — 1881 yıllarından bu yana, uzun bir süredir aramızda yaşayan Malakanlar hakkında ciddi bir incelemenin yapılmamış olması ilim ilim hayatımız bakımından affedilmez bir noksan olurdu. Dr. Türkoğlan’ın çalışması, bir boşluğu doldurmak suretiyle, övgülerimize hak kazanmaktadır.

Genç araştırmacının “Malakan köyü sosyal organizasyonu” bizdeki köy tetkiklerinin bir devamıdır. Burada ele alınan köy teknik bakımından farklı bir gruba aittir. Beyaz Rus menşeli olan Malakanlar, Türkiye’nin Kars’a bağlı Yalınçayır, Atçılar ve Çalkavur gibi üç ayrı köyünde yaşamaktadırlar. Böylece, bir azınlık (minority) zümresinin araştırma sahası olarak ele alınmasında birçok faktörler vardır.” diyerek tayin ettiği konusunu coğrafi çevrenin farklı durumuna rağmen “bir bütünlük gibi” görmeğe çalışmaktadır.

Yazara göre, “Malakanların tarihçesi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız yaşlı kişilerle, din kitapları olan “Güneş Kitabı”na göre etnik bakımdan Büyük Beyaz Rus soyundan gelmektedir. “Menşede hristiyan — Rus olan Malakan cemaati, temelinde dinî olan bir tarihî olaydan sonra 1805 yılında Ruslardan ayrılmağa başlamışlardır. Kendilerine verilen ad da bu olayla ilgilidir. “O tarihlerde (1805) Rus halkının inarcına göre haftada iki gün süt içmeme inancı hâkim bulunuyordu. Halbuki araştırma konusu olan bu halk zümresi ise, böyle bir perhiz (oruç) usulüne itiraz ederek, haftanın her gününde süt içilebileceğini kabul ediyordu. İşte tarihî ayrılık buradan başlıyor. Rusça Molokan (süt içen, perhizi bozan) anlamını taşır. Halkımız arasındaki kullanılış tarzından dolayı, Molokan kelimesi, Malakan şeklini almıştır.” (Sayfa 10 — 11).

Malakanların ilk yerleşme sahaları olan Vilâdikars, Selim, Büyük Zaim ve Kars’tan, Gümrü Andlaşmasının imzasından sonra adı geçen köylere yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Akla gelen ilk soru, dinî kanaatleri ne olursa olsun Rus menşeli bir cemaatin, sınıra çok yakın bir bölgeye iskânındaki sakinelerin nasıl olup da düşünülmediğidir. Üzerinde durulmağa değer bir başka taraf da, türkçeyi öğretmenin temel araçlarından biri olan ilkokulun Malakan köyelerine (zaman) ve (tutum) olarak ihmale uğramış bulunmasıdır.

Görüntüye bakılırsa, Don Kazaklarında olduğu gibi Malakanlarda da Rusyaya dönüşü adeta zorlayan, dışardan evlenme (exogamie) geleneğinin mevcut olmayışına veya bunun sağlanamamış bulunmasına karşılık 7 göbekten öncesiyle evlenmelerin zina gibi telâkki edilmesidir. Bu ağır telâkkiye rağmen içinde bulunulan koşullar Malakan cemaatinde iki göbeğe kadar evlenmelere vücut vermekte idi. Böylece, geleneğe sıkıca bağlı kalınmasını isteyen yaşlılarla dışardan evlenilmesini savunan gençler arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkmış bulunuyordu. Zümre ruhunu kurtarmayı her şeyin üstünde gören yaşlıların Rusya'ya gitmekten başka bir çıkar yol olmadığını ileri sürmelerine karşılık, gençlerin Türklerle kız alıp vermeye taraftar oldukları görülmektedir. Gerçi, seyirle ve dış çevre ile münasebetleri arttıran iktisadî şartların zorlamaları neticesinde geleneksel aile düzeni sarsılarak "bir takım anormal halleri ortaya çıkmış"tır. İki göbeğe kadar yakın akraba ile evlenmelerin sonucunda meydana gelen anormal doğumlar ise "Allahın gazabına uğramak" şeklinde yorumlanmıştır.

Doğu Anadolu gezimiz sırasında uğradığımız Malakanların toplu halde oturdukları köylerden biri olan Zührap (yeni adı Yalınçayır) ve Kars'ta edindiğimiz kanaate göre dönüş olayını sadece dinî faktöre bağlamak yerinde değildir. Suyun yüzündeki bu sebebin altında, ihmalemizin ve tutumumuzun da payı bulunduğu muhakkak olan, derin bir çatışma mevcuttur. Maddî bir mahvoluşu manevî bir çöküntüye tercih eden Malakan cemaati, belki de câzip bir propagandanın etkisi altında bir zamanlar dinî kanaat uyuşmazlıkları yüzünden terkettikleri Çarlık Rusyasının bugünkü ateist kollarına atılmaktan geri kalmamışlardır. Böylece tarihin eskimiş sayfalarına yeni bir dram daha eklenmiş olmaktadır.

— "Dünya Gazetesi : 22 Ağustos 1962, Sf. 2 —

— VI —

Bunların dışında İslavların Türkiyeyi terketmeleri dolayısıyla Türkiye gazetelerinde bir hayli neşriyat yapıldı. Bunların içinde bir taşra gazetesinin 26 röportajdan ibaret yazı serisi dikkati çekmektedir. Bu pek enteresan yazı serisi 1960-63 Türkiyesi'nde Rus Göçü denen hâdiseyi aksettirdi. Gazetelerimiz arasında İstanbul'un, Ankara veya İzmir'in değil, bir küçük kazanın küçük hacimde iki sahifelik gazetesi bu bakımdan başta geliyor: Bandırma'da "Gür Ses" gazetesi. Bu gazete, 1962 yılının Eylül ve Ekim nüshalarında Kazaklar'a dair zengin bir röportaj serisi

nesretmiştir. Bu yazıların her biri bir hususa ait. Memleketimizdeki İslav Kazakları Amerika'ya dâvet eder propagandalara dair bir parçayı iktibas ediyoruz :

New-York'daki Tolestoy Müessesesi temsilcisi Mada mSchauffuss, beraberinde Kocagöl'e gelen tercüman vasıtasile Kazak ileri gelenleri ile konuşuyor ve tekliflerini ileriye sürüyordu:

1 — Amerika Birleşik Devletleri, Hür Dünya devletleri mülteciler teşkilâtı adına kendilerini istedikleri yere götürecekti.

2 — İstedikleri takdirde, ortodoks bulunan Amerika, Kanada, Meksika, İtalya, İspanya veya Fransa'ya teşkilât tarafından, ücret ödemeksizin yerleştirileceklerdi.

3 — Gittikleri yerlerde kalabilecekleri evler temin edilecekti.

4 — Çalışabilmek için işyerleri bulunacak veya kendilerine çiftçilik yapabilmek için arazi verilecekti.

Bütün yapılanlar, ortodoks dini kurallarınca sekiz göbeklik farkı kaybedip, evlenemediklerinden Rusya'ya gitmelerini önlemek içindi. Bine yakın bir insan kütesinin Rusya'ya göç işini duyan mülteciler teşkilâtı Mis. Schauffus isimli bir kadın üyesini bu işle vazifelendirmiş, Kazakların Hür Dünya devletlerinden birine göç etmelerinin temini istemişti.

Amerikalı kadın üye beraberinde bir tercümanla evvelâ Manyas'a gelmiş, burada bir evde bir gece kaldıktan sonra Kocagöl'e gitmiş ve temasa geçmişti. Demirperde gerisine göçe hazırlanan bu insanlar Hür Dünyaya götürmek için kendileri ile temas kurmaya çalışan bu kadından kaçıyorlardı.

Kendisile görüşülen her Kazak malum cevabı veriyordu:

— Malum değil...

Schauffus nihayet son görüşmesini bütün Kazak ileri gelenlerini toplayarak yaptı. Tekliflerini ileriye sürdü, herkes mütereddiddi. Toplantıda kararsızlık içinde bekliyen insanlar hep genç papaz İlya Baran'a bakıyorlardı. O ise, içinde bulunduğu cemaat adına çekinmeksizin konuşmaya burada da devam etti:

— Ben Rusya'ya gideceğim. Amerika'ya gitmek istiyen varsa gidebilir, demişti.

İpnotize edilmiş bir insan yığını halinde bütün Kazak ileri gelenleri, son sözü söyleyerek toplantı yerini terkeden papaz İlya Baran'ın arkasından teker teker çıkmaya başlamış ve kendilerine hakiki, insanca bir yaşama vaadeden bu Amerikalı Kadının teklifini reddetmişlerdi.

Kocagöl'e getirilen Mülteciler teşkilâtı beyannamesini sadece dört aile doldurmuş, diğerleri ise bir koyun gibi ne yaptıklarını bilmeksizin Rusya yolculuğu için hazırlıklarına devam etmişlerdi.

— Güngör Gazer : Hür Dünyadan Sosyet Rusya'ya, "Gür Ses" Gazetesi, Bandırma, 7 Ekim 1962, Tefrika No: 14 —

— VII —

1917 den önceki Rusya'dan Deli Petro islahatı ve işkenceleri dolayısı ile, 1917 sonrası Rusyadan komünist mezalim ve işkenceleri vesilesi ile ne kadar İslay, yurt dışına-gitmıştır? Bir zamanlar Hukuk Fakültesinde ders vermiş olan Prof. Taft'ın (International Migration) adlı eserinde bu nokta ele alınmış bulunmaktadır.

— VIII —

Arasıra Yeni ve Eski Dünyanın şurasında ve burasında eski ibtidai Rusyadan sıçramış cemaatlere dair haberler neşredilir. Bizdeki İslav'ların Rusyaya ve Kanadaya dönüş hareketlerine rastlıyan bir zamanda Kanada da Duhobor denen İslavlar hakkında garib haberler çıkmıştır. Bunlardan birini naklediyoruz :

Kanada'da yaşayan müfrit Duhobor mezhebinin 1700 mensubunu vatandaşlığa kabul etmesi için Kanada Hükümeti tarafından kendilerine teklif yapılan Türkiye dahil, 10 memleket bu teklifi reddetmişlerdir.

Kanada resmi makamları şimdi başlarına belâ olan Duhoborları ne yapacaklarını bilememektedirler. Kanadayı senelerdir devamlı hâdiselerle meşgul eden Duhoborlar, binalarını yakmağa, yapıları dinamitlemeğe ve umumî yerlerde çırılçıplak soyunmağa meraklıdılar.

1700 Duhobor, 1898 yılında Rus Çarının zulmünden kurtulmak için Kanada'ya hicret etmiş Rusların torunlarıdır. Kanada Hükümetiyle 10 yıldır mücadele halinde olan Duhoborlar hâlen Kanada'yı terketmek istemektedirler. Kanada Hükümeti de, Kanada vatandaşlığını terki kabul ettikleri takdirde Duhoborların, gitmek istedikleri memlekete kadar bütün yol masraflarını ödemeğe razı olmuştur.

Fakat bugüne kadar Duhoborları kabul etmeleri için kendilerine teklifte bulunulan ülkelerin hepsi de bu garip mezhebin 1700 mensubunu reddetmiştir. Lusya, bu husustaki teklifi iki defa geri çevirmiştir. Duhoborları istemiyen diğer memleketler arasında Türkiye, Şili, Küba, Venezuela, Uruguay, Arjantin, Peru, Kolombiya ve Brezilya bulunmaktadır."

Duhobor İslavları kendilerini Kanada'da def'etmek isteyen Hükûmete karşı ayaklanmışlar :

Savaşın ilanı ile birlikte Kootenay'daki çiftliklerini ateşe vermişler, şimendöferleri yoldan çıkarmış, elektrik ve telefon hatlarını kesmiş, büyük mağazalara ve resmi binalara kundak sokmuşlardır. Kanada atlı polisleri ve askerî birlikler, bunun üzerine Duhoborların geniş çapta tahribat yaptıkları sahaya sevk edilmiştir. Tevkif edilen Duhobor gençleri hapse mahkûm edilmiş ve uzak dağlarda özel surette inşa edilmiş cezaevlerine sevk edilmişlerdir. Fakat bu tedbirler de Duhoborları sindirememiştir. Geçen ay başında Kootenay vâdisinden yola çıkan 600 kişilik bir Duhobor kafilesi gençlerin tutuldukları cezaevine kadar 600 kilometre yürümüş ve yol boyunca rastladıkları yüzlerce binayı ormanları ateşe vermiş, telefon ve elektrik direklerini devirmiş, hatları kesmişlerdir. Resmî makamlar, "Duhobor meselesini halletmek için ne mümkünse hepsini yaptık, fakat şimdi ne yapacağız, bilemiyoruz. Çünkü hiçbir memleket onları almak istemiyor diyorlar (1)."

— "Hürriyet" Gazetesi: 23.3.1963 —

— IX —

Aşlı ve kökü Türkçe olan "Kazak, Kozak", XVI. asırdan itibaren İslavlarca ele alınmış, Altınordu Devletine, sonraki Hanlıklara karşı yaptıkları hareketlerde askerî mahiyette bir takım hudut tesisleri kurmuşlar ve İslav Kazaklığını vücade getirmişlerdir.

Kazaklık karşılığı olarak Ruslar *Kazaçi* terimini kullanırlar. Enstitü, İslav terimi haline de gelmiş olan bu kelimenin Rus ansiklopedilerinde her halde ele alınmış olduğunu düşünmüş ve Dış Türklük meselelerinde ilgi ve ihtisası olan Dr. A. Oktay'a baş vürmüştür. Sovyet Ansiklopedisinin 1929 tarihli basımından bu madde'yi Enstitü Arşivi için tercüme lûtfunda bulunan değerli mütercime teşekkür ederiz. Son kaynak nümunesi olarak sizlere bu çevirmeyi naklediyorum:

"KAZAÇESTVO" (Kazaklık-Rus Kazakları) (Tatarca "Kazak" atlıdan İnkılâptan önceki Rusyada ayrı bir silk grubu olup, kendine mahsus teşkilât ve hukuka mâlikti. Kazaklık Moskof Rusluğu civarında 16. ıncı asırda meydana gelmeğe başladı. Kazaklar vergiye tâbi olmadılar ve cemiyet kurdular, "Rada", "Kolo" tabir ettikleri toplulukların seçtiği Atamanları tarafından idare olunurlardı. En büyük toplulukları Dynepr (Zaporoj kolu), Don ve Yayık (Ural nehri) da meydana gelmiştir. Bunlar bilhassa toprak köleliğinden ve zülumden kaçan köylülerden, köle-

(1) Bu duruma göre Türkiyedeki Malakan ve Kazak İslavlarının daha medenî olduklarına hükmetmek icabediyor!!

lerden ve şehirlilerden ibaret idi. Bunlara Lehistan ve Moskovayı Tatar baskımından korumak için o civara gönderilmiş olan asker grupları da katılmıştır. 16. ıncı asrın 2 nci yarısındaki iktisadî buhran kaçkınların akımını arttırdı. Kazaklar balık ve hayvan avcılığı, meşe arıcılığı ile geçinir aynı zamanda muharebe ve çabulculukla meşgul olurdu. Daha sonra ziraat da gelişti.

Rus Kazakları arasında tabaka sınıf farkları daha o zaman teşekkül etmeğe başlamış (Reisler ve fakirler). Fakir tabaka Kazakların en huzursuz ve açık göz kısmını teşkil ediyor, bunlar Moskova hükümetiyle Lehistana sık sık çatışma ve musademedede bulunuyorlardı. Ukrayna'da "Duk"lar denilen ve ev hayatı süren Kazaklar ise bu hükümetlerin yardımına koşar, Kazakları hudutlarda vazife gören uslu ve kiralık ordu haline getirirlerdi. Kazak "çıplaklığı" (Golitba) defalarca 17-18. asır köylü inkılâplarında muhasım kuvvet olmuştur: "Kargaşalık devri"ndeki Bolotnikov hareketinde, Rozinçiler hareketinde, Bulavin isyanında Pugaçev, Goydamak isyanlarında.

Öte yandan, ticarî-kapitalistik münasebetlerin gelişmesiyle müreffeh Kazaklık gittikçe daha fazla iktidarda bulunan mülkdarlara yaklaşarak muazzam topraklara sahip oldular. Merkezileştirilen mutlakiyet devletinin büyümesi Kazak serbestliğinin çabukça kaybolmasını intaç etti. 18. yüzyılda Kazaklık idarî yönden "Kazaçi Ordusu" halinde teşkilâtlandırıldı, Atamanlar hükümet tarafından tayin edilmeğe başlandı, devamlı ve umumî askerî mükellefiyet kondu, fakat devlet hududu içerisinde önemsiz bir idarî serbestlik verildi. 19. yüzyılda Kazaklık muntazam ordu kadrosuna sokuldu. Bütün Kazaklar re'sen askerî hizmetle mükellef tutuldular (kendilerine hâs atları, silâhları, techizatı ile); buna mukabil cömertçe arazi ile taltif edildiler (can başına 8, 7-12 hektar). İlk Cihan Savaşından önce II Kazaçi ordusu vardı: Don, Kuban, Ter, Orenburg, Sibir, Zabaykal, Ural, Yedisu, Amur, Astrahan ve Uysur Kazaçi orduları. Kazaçi ordularına ait topraklar (1948 de) 68,8 milyon hektar, sermayeleri 40 milyon rubleyi geçerde.

Büyük ölçüde arazi sahipleri olmaları hasbîle Kazaklar kitle olarak "kulak" (köy burjuvası) ideolojisini taşırlardı; bu sebepten Kazaklar sık sık çarlık tarafından ihtilal hareketlerinin bastırılmasında kullanılmışlardır. Bolşevik inkılâbında Kazaklar Bolşeviklere karşı çarpışmışlardır. Denikin ve emsali beyaz Rus generallerinin orduları bilhassa bunlardan müteşekkildi.

"Malaya Sovetskaya Ensiklopedya: Küçük Sovyet Ansiklopedisi", Moskova, 1929, C. 3, Sf. 61889, (Çeviren: Dr. Aledülvehap Oktay).

— IX —

“Rus yerleri : Laba nehrinden Terek nehrine kadar : Ahmetskaya ve Ahmet-Kaya çevresi; Büyük ve Küçük Laba boyları; Kobu-Başı, Gyapar, Storojevaya, Zelençuk, Karadënik, Atçapkan, İncurgata, Buruş-Sirtı, Battalpaşa çevreleri; Tambiköl kenarları; Koydan, Burgustan, Bekgiç, Naršana (Kislovodsk), Esen-Tuk, Citisuv-Başı, Zaloka v.s.

Bu Rus hazinesinin, Kazak köylerinin ve Rus subaylarının kendilerinden artan ve Karaçay Malkarlılara kiraya verilen yerlerdir. İstatistiklere göre halkın tekmil malının yarısı bu kışlaklarda geçinmekte idi ve bunlar için ödenen para burada oturan malçuların kazançlarının üçte birini teşkil etmekte idi. Sonra bu yerler her sene açık arttırma ile icara verildiğinden buralarda uzun zaman kalmak imkânı yoktu. Bir sene kışlanan yer ikinci sene başkasına düşse bütün tesisatı ya bırakıp gitmek veya yeni kışlağa taşıyarak orada yeniden kurunak gerekiyordu. Bunun için malcı Rus yerlerinde, dağ kışlaklarında ve mülk yerlerde olduğu gibi çobanlarına ve hayvanlarına temelli, kışa mukavim yer yapamıyordu. Bu sebepten gerek insan gerek hayvanlar lüzumsuz yere zahmet çekiyor ve malın yerimi da azalıyordu.

Rus yerlerinde mal beslemenin güçlüğü bununla da bitmiyordu. Meselâ, anlaşma şartlarına göre hayvanlar yazın Mayıs on beşinde koyunlar kuzulayıp bitirip-bitirmez boşaltmak icap ederdi. Bir tek gün gecikse silâhli kazaklar hemen yetişip cezayı nakdi adı altında hakkından on misli fazla para isterlerdi. O parayı hemen o saatte vermeseler onun yerine bir kısım hayvanları sürüp götürürlerdi. Mal göçüp harekete geçtiği zaman ayrıca (Yol parası) isterlerdi. Yolda veya dinlenme yerinde bir buzağı sıcaktan kaçınmak için tarlaya girse onun için de cezayı nakdi talep ederler, verilmezse yine mal müsadere ederler ve sürücülerini döğürlerdi. Üstelik gece yalnız başına kalan malcıyı öldürerek parasını ve atını ahrlardı. Malçuların da buna dayanamadıklarını v. mücadelenin sonunda her iki taraftan kan ve can ziyarı (Koruncu) ile bittiğini söylemeğe lüzum yoktur.”

— R. Karça, H. Z. Koşay, Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler, Sf. 6-7, Ankara, 1954 —

— XI —

Malakanlar'a dair araştırması Türk Sosyolojisi için büyük kazanç olan Dr. O. T., şimdi Amerika'da bulunmakta ve konusunu orada derinleştirmektedir. Enstitümüze gönderdiği mektuplarda, yeni araştırmalara işaret ediyor:

I — Burada edindiğim bilgiye göre Amerikaya göç eden Malakan Ruslarının sayısı: 10,000 kadar.

Malakanlara bazı noktalardan yakınlık arzeden Dukhaborlar, yerleşmiş oldukları sahalardan ayrılmak suretiyle Ruslara yaklaşıyorlar. Mezheb bakımından, Malakanlar —esasta— Dukhaborlar'dan ayrılıyorlar. Hem Malakanlar, hem de Dukhaborlar aynı etnik guruba sahiptirler.

Malakanların 1918 yılına gelinceye kadar, Dukhabor köyleri ve sahalariyle ilgileri olduğu sanılmaktadır.

İlk Malakan yerleşme sahaları memleketimizde Büyük ve küçük Zavot, Kızılçakçak, Lâdi veya Vilâdikars ve şimdi hatırımda olmayan birkaç köy daha var. Bunlar, 1918 den sonra galiba 1924 veya 1925 Gümriü Anlaşmasıyla iç ve dış mübadeleye tâbi tutuluyorlar. İç göç yerinin tercih şekli hükûmetin muayyen bir sahayı tâyin etmesiyle oluyor. Dış göç ise, 10 bin Malakan'ın Amerika'yı tercih etmesinden ibarettir. Daha geniş bilgiyi ilerde vereceğim..."

II — Malakanlar hakkında Amerika'da neşredilmiş olan bütün bilgileri toplamış bulunuyorum. Şimdi ilk elden, (Malakanların kaynağı ve Malakanizm) adı altında bir yazı hazırlamaktayım. Fakat, basımı için büyük yardımınıza ihtiyacım var. Bunu, bana temin ederseniz, sayısız yardımlarınıza bir yenisi daha ilâve edilmiş olacaktır.

Bu husustaki fikrinizi lütfen bana bildirir misiniz? Tezde, en eksik taraf ta, Malakanların bu tarihî inkişaf seyri idi. Bunu, siz de raporunuzda bildirmiştiniz. Bu makale ile o eksik kalan tarafları tamamlamaya çalışıyorum. Araştırmalar esnasında, Rus mütefekkeri Leo Tolstoy'un da Malakanların 1910 senesinde Amerika'ya gelmelerine maddî ve manevî olarak büyük yardımı bulunduğunu da öğrenmiş bulunuyorum. Çünkü, kendileri de Malakanlar'a akraba bir mezhebe (Doukhabor) mensuptur. Basübadelmevt, sadece bu mezhebin mensuplarını incelemekte.

Ayrıca, Amerika'daki Malakanların, 1914 Birinci Cihan Harbinde, askere alınmamaları için Başkan Wilson'a kadar müracaat ettiklerine şahit olmaktayız. Bugün, artık Amerika'da bir Malakan Kolonisinden bahsedilemez. Tamamen assimile edilmiş vaziyettedir. Bugün, Rusya'daki Malakanların miktarı bir milyon civarında tahmin edilmektedir."

III — Amerika'da bizdeki İslavlarla ilgili bir çok tedkikler neşredilmiş. Bir misâl olsun diye, Şikago Üniversitesi Sosyoloji Prof. Poline Young'un Malakanlar üzerindeki birkaç eserini burada zikredeyim:

1 — *Social Heritage of Molakan in Los Angeles*, Master'e thesis, Univ. of Southern, California 1926.

2 — *Molakan Family Organization*, "Sociology and Social Research", Sept. Oct. 1927.

3 — *The Molakan Community in Los Angeles*, *American Journal of Sociology*, July 1936.

4 — *Assimilation Problems of Russian Molokans in Los Angeles*, Doctoral Dissertation, Univ. of Southern, California, 1930.

5 — *The Pilgrims of Russian Town*.

Bu eser, yazarın Molokan tarihine, kaynaklara ve dinî sistemlerine dair toplamış olduğu geniş vesikaları ihtiva ediyor. Mrs. Pauline Young, hem Master tezini, hem de doktorasını Malakanlar üzerinde yapıyor. Kendisi ile temasa geçeceğim.

— XII —

Türkiye'deki İslavlar hakkında yeni bazı menbalardan, Prof. Fındıkoğlu'nun verilmiş ve verilecek konferansları için kaynaklık yapan mehaz-lara işaret işini bu suretle bitirmiş oluyorum.

Sadece derleme ve toplamadan ibaret olan bu konuşmamı bir kaynakla tamamlamaya müsaadenizi isterim.

Türkiye'deki Kazakların ve Malakanların Rusya'ya göç etmesi, Türk-Irak hudutları üzerinde Girmanc'ların, Zaza'ların, Barzanî'lerin hâdise çıkarmaları dolayısıyla, gazetesinde bir makale neşreden muharir ve mebus K. Kafli şöyle diyor:

— "Birinci Dünya Savaşında Ruslar Doğu Anadolu'yu istilâ ettiği zaman, Çarlık Rusyasının hariciye nazırı Sazanof, "Rusya'ya Ermenisiz Ermenistan gerektir. Biz Fırat boylarına, Erzurum ve Muş ovalarına Rus Kazakları yerleştireceğiz" demişti.

— K. Kafli: Tercüman Gazetesi, 6 Temmuz 1963 —

— XIII —

Türkiyedeki Kazaklar ve İslav Mühacirleri hakkındaki bibliyografyamızın, ihtiva ettiği bu kaynaklar demetine son günlerde, konuşmamızın yapılmasından sonra ve bu sahifelerin basımı ve tashihi yapılırken bir yaprak daha eklemek icabediyor.

Geçenlerde Güney Amerikada, Arjantin'de, toplanan XX. Milletlerarası Sosyoloji Kongresine dâvet edilmiş olan Profesör Z. F. Fındıkoğlu, bu kongreye şu başlığı taşıyan bir rapor vermiş ve rapor bir çok memleketlerin delegeleri tarafından müzakere ve münakaşa konusu olmuştur. Şimdi (XX. Beynelmîel Sosyoloji Kongresi Zabıtları) arasında Arjantin'de neşredilmiş olan bu rapor için bakılabilir :

— Actes du Congrès International de Sociologie, 1963 : L'Etat et le sort des émigrés russes en Anatolie, Cilt : II, Sf. 329 —

— XIV —

İşte Türk Mühaceret tarihi ve sosyolojisinin tipik bir faslı olan (Üç veya bir asır evvel Türkiyede iskân edilmiş İslavların 1961-1963 de Türkiyeden göç etmeleri) hâdisesi ile ilgili bir vesikalar demeti. İleride ele geçecek diğer kaynakları da ilgililere tanıtmak istiyoruz. Nitekim son günlerde (Türkiye Köy ve Şehir sosyolojisi Araştırma Merkezi) ne Amerika'dan bazı gazete kupürleri gönderilmiştir. Bu kesikler, Türkiyeden Amerika'ya gidcn İslavların oradaki iskânı hakkında bilgi veriyorlar. Rusyaya göçenler hakkında malûmat elde edilemeyeceği şüphesizdir Eski İslav "Yurttaşlar" ımızın Yeni Dünyadaki yerleşme ve yerleştirilmelerine ait bu dokümanları arzu edenler Enstitü Arşivinde görebilirler.

Gösterdiğiniz ilgiye teşekkür ederek konuşmama son veririm.